

Działalność Ukraińskiej Misji Wojskowej w Rzeczypospolitej, sierpień–październik 1920 r. (na podstawie materiałów CAW)

Badanie polsko-ukraińskiej współpracy polityczno-wojskowej w roku 1920 zostało zapoczątkowane w drugiej połowie lat dziewięćdziesiątych XX w. Powstało w tym czasie wiele opracowań przygotowanych przez ukraińskich i polskich historyków, które umożliwiły naukowe rozpoznanie tego zagadnienia¹. Istotna była też w tym przypadku konstruktywna współpraca środowisk naukowych obu krajów².

Temat ten również później pozostawał w kręgu zainteresowań badaczy. Dzięki wysiłkom historyków z Ukrainy zostały w całości odtworzone szczegóły funkcjonowania sekcji wojskowej przy Ukraińskiej Misji Dyplomatycznej w Warszawie i stworzonej na jej bazie Ukraińskiej Misji Wojskowej w Polsce³. Oba te zagadnienia zostały opracowane na podstawie nowych źródeł i stały się fundamentem do prowadzenia dalszych poszukiwań.

¹ I. Sribniak, *Symon Petlura na czołach derżawy ta wijska. Do pytanńa pro polsko-ukrajinski wzajemny 1919–1920 rokiw* [w:] *Zbirnyk prac druhoho konkursu petluroznawciw Ukrainy*, red. D. Stepowyk, Kyjiw 1995, s. 137–164; Z. Karpus, *Formowanie oddziałów ukraińskich w Polsce w latach 1919–1920* [w:] *Polska i Ukraina. Sojusz 1920 roku i jego następstwa*, red. Z. Karpus, W. Rezmer, E. Wiszka, Toruń, 1997, s. 235–244; *idem*, *Jeńcy i internowani rosyjscy i ukraińscy na terenie Polski w latach 1918–1924*, Toruń 1997, s. 209; *idem*, *Wschodni sojusznicy Polski w wojnie 1920 roku. Oddziały wojskowe ukraińskie, kozackie i białoruskie w Polsce w latach 1919–1920*, Toruń 1999, s. 230.

² Z. Karpus, I. Sribniak, *Formuвання з'єднань Армії УНР у Польщі в 1920 р.*, „Ukrajinskyj istorycznyj žurnal” 2000, nr 1, s. 81–89.

³ A. Rukkas, M. Kowalczyk, *Dijalnist' wijskowoji sekciji pry Ukrajinskij dyplomatycznij misiji u Warszawii (hrudeń 1919 – typeń 1920 r.)*, „Ukrajinska Starowyna” 2003, nr 5, s. 128–156; *ibidem*, nr 6, s. 150–158; M. Kowalczyk, *Ukrajinska wijskowa misija u Polsczi (typeń–lystopad 1920 r.)* [w:] *Ukraina dyplomatyczna*, red. A. Denysenko, Kyjiw 2005, s. 382–406.

Znaczące prace badawcze w archiwach kilku krajów przeprowadził historyk Andrij Rukkas⁴, który analizował zagadnienie ukraińsko-polskiej kooperacji wojskowej w 1920 r. Problematyka ta ponownie stała się obiektem zainteresowania polskich i ukraińskich historyków w ramach forów naukowych, zorganizowanych przez Ambasadę Rzeczypospolitej Polskiej w Ukrainie w latach 2018–2019⁵.

W związku z odnalezieniem w polskich archiwach nowych dokumentów istnieje potrzeba uzupełnienia informacji o działalności Ukraińskiej Misji Wojskowej w Polsce. Autorzy artykułu przeanalizowali materiały znajdujące się w zasobach Centralnego Archiwum Wojskowego, które stanowią bardzo cenne źródło do odtworzenia podstawowych kierunków działalności misji. Mowa o zbiorze rozkazów „Sekcji Spraw Wojskowych przy Ukraińskiej Misji Dyplomatycznej w Rzeczypospolitej Polskiej” (30 kwietnia – 20 maja 1920 r.)⁶ oraz rozkazów „Ukraińskiej Misji Wojskowej w Rzeczypospolitej Polskiej” (23 sierpnia – 23 października 1920 r.)⁷.

Wspomniane rozkazy regulowały wewnętrzną pracę sekcji (adnotacja: „jednostka liniowa / musztrowa”) lub misji („jednostka główna”). Zawierają one liczne nazwiska oficerów i urzędników wojskowych Armii Ukraińskiej Republiki Ludowej przybywających do Warszawy w różnych sprawach służbowych, a także informacje o wyjazdach służbowych członków misji, niekiedy ze wskazaniem miejsca i celu ich podróży. W niektórych przypadkach w rozkazach misji cytowane są fragmenty lub przytaczane w całości dyrektywy instytucji wojskowych Armii URL.

Wszystkie analizowane w tym artykule dokumenty są kopiami rozkazów i zostały poświadczone podpisem naczelnika kancelarii sekcji i misji kapita-

⁴ A. Rukkas, *Razom z polským wijskom: Armija Ukrajinskoji Narodnoji Respubliki 1920 r.: (struktura, orhanizacija, czyselnist' ta uniforma)*, Niżyn 2013, s. 480.

⁵ I. Sribniak, *Wijskowa spiwpracia UNR ta Polskoji Respubliki u druhij połowyni 1919–1920 rr. Orhanizacijno-mobilizacijnyj aspekt* [w:] *Polsko-ukrajinska wijskowa spiwpracia protiahom istoriji. Materiały konferencji*, red. O. Ałfiorow, Kyjiw 2018, s. 151–176; A. Rukkas, *Polsko-ukrajinskij wijskowyj sojuz 1920 r.* [w:] *Polsko-ukrajinska wijskowa spiwpracia...*, s. 202–233; M. Szumyło, *Geneza sojuzu. Widnosyny Ukrajinskoji Narodnoji Respubliki z Polsczejeju (siczeń 1919 – kwiećń 1920 rr.)* [w:] *Ukrajina i Polscza. Szlachamy mižderżawnych wzajemyn: zbirnyk naukowych prac z nahody 100-riczczia wstanowlennia polsko-ukrajinskych dyplomatycznych widnosyn*, red. I. Matiasz, W. Sobijanskyj, tłum. z polskiego K. Moskalec, Kyjiw 2019, s. 36–53; A. Rukkas, *Stworennia ta dijalnist' orhaniw wijskowo-dyplomatycznoho predstavnytwa UNR w Polsczi (1919–1921 rr.)* [w:] *Ukrajina i Polscza. Szlachamy...*, s. 89–107.

⁶ Wojskowe Biuro Historyczne, Centralne Archiwum Wojskowe (dalej WBH CAW), Zespół Akt „Sprzymierzona Armia Ukraińska” (dalej SAU), I. 380.1.43.

⁷ WBH CAW, SAU, I. 380.1.44.

na Jurija Oseckiego (oryginały rozkazów były podpisywane osobiście przez generała-porucznika Wiktora Zelinśkiego).

Sekcja wojskowa przy Ukraińskiej Misji Dyplomatycznej w Polsce została utworzona 12 grudnia 1919 r. na mocy rozkazu nr 862 Naczelnego Atamana Wojsk URL Symona Petlury. Jej pierwszym szefem został generał Mykoła Junakiw, który w tym czasie pełnił także obowiązki Szefa Sztabu Naczelnego Atamana. Niezdolność Junakiwa do nawiązania efektywnej współpracy z szefami polskiego resortu wojskowego spowodowała odwołanie go przez Petlurę ze stanowiska szefa sekcji i powołanie na jej naczelnika Zelinśkiego.

Po zmianie kierownictwa sekcja została zreorganizowana, zwiększono też jej obsadę. Energiczne działania naczelnika i jego podwładnych pozwoliły na rozpoczęcie procesu formowania 1 (przyszłej 6, Siczowej), a później również 2 (przyszłej 3, Żelaznej) Dywizji Armii URL. Sekcja odegrała w tym procesie kluczową rolę, organizując w Łańcucie szkolenie dla żołnierzy Ukraińców, przebywających w obozach dla jeńców i internowanych na terenie Polski. Skuteczne działania współpracowników sekcji umożliwiły też włączenie w szeregi tych formacji żołnierzy ukraińskich przebywających na Podolu. Dzięki intensywnym i sprawnie realizowanym czynnościom organizacyjno-mobilizacyjnym wspomniane dywizje zostały prawie skompletowane, a wszystkie ich potrzeby były na bieżąco zaspokajane przez polską intendenturę⁸.

Po podpisaniu umowy warszawskiej (kwiecień 1920 r.) sojusznicy (Polska i URL) zyskali możliwość rozpoczęcia operacji ofensywnej na szeroką skalę, której celem było oswobodzenie prawobrzeżnej Ukrainy od wojsk bolszewickich i powrót rządu URL do Kijowa. Niedługo po rozpoczęciu działań wojennych Kwatera Naczelnego Atamana Wojsk URL została przeniesiona na terytorium Ukrainy. Przed swoim wyjazdem (w ostatnich dniach kwietnia 1920 r.) Petlura pozytywnie ocenił pracę sekcji, wyrażając nadzieję, że jej współpracownicy będą nadal pracowali z oddaniem i pełnym poświęceniem. Z kolei szef sekcji generał-porucznik Zelinśkiy wezwał swoich podwładnych „do pracy skupionej wokół jednej myśli i opartej na wzajemnym zaufaniu i pomocy jeden drugiemu”⁹.

⁸ A. Rukkas, M. Kowalczyk, *Działalność wojskowej sekcji przy Ukraińskiej dyplomatycznej misji w Warszawie (grudzień 1919 – lipiec 1920 r.)*, „Ukraińska Starowyna” 2003, nr 5, s. 128–156; *ibidem*, nr 6, s. 136–140, 148.

⁹ WBH CAW, SAU, I. 380.1.43 (Nakaz Sekcji po wojskowych sprawach przy Ukraińskiej dyplomatycznej misji w Reczi Pospołytij Polśkij, nr 101, wid 30 kwietnia 1920 r., zaswidczonyj pidpysom naczalnyka jiji kancelariji sotnyka J. Osećkoho).

Wyjazd sztabu przysporzył sekcji pracy kancelaryjnej – od tej pory wszystkie dokumenty wychodzące musiały być przygotowywane w formie pisemnej – a także wymusił zaangażowanie dużej liczby kurierów do łączności ze sztabem. Z tego względu Zeliński zobowiązał wszystkich współpracowników sekcji, by „zwracać baczną uwagę na treść papierów [...] zarówno pod kątem pełnej odpowiedzi na każde pytanie, jak i ich zasadności, nie mówiąc już o ich stylu i ortografii”. Dlatego wszystkie dokumenty wychodzące miały być parafowane przez referentów sekcji lub naczelnika kancelarii – kapitana Oseckiego¹⁰.

By zapewnić maksymalną wydajność pracy sekcji, Zeliński zobowiązał naczelników wydziałów, by przygotowali do 13 maja „wykaz pracy w podziale na referaty” z opisem realizowanych spraw. Ogólne sprawozdanie z bieżącej pracy sekcji zostało przekazane do wiadomości Naczelnego Atamana Petlury i Ministra Wojska w rządzie URL. Poza tym naczelnikom polecono prowadzenie dziennika pracy własnej w wydziałach, który raz w tygodniu miał przeglądać Zeliński¹¹.

Najważniejszym zadaniem stojącym przed sekcją w tym czasie było zapewnienie uzupełnienia Armii Czynnej, ponieważ w wyniku jej udziału w operacjach bojowych wojsk sojuszniczych następowały straty osobowe. Szczególnie ważne było zwiększenie stanu liczebnego wojsk URL poprzez tworzenie nowych jednostek i formacji, dlatego sekcja dokładała wszelkich starań, wysyłając swoich przedstawicieli do Niemiec, gdzie przebywali jeszcze byli jeńcy ukraińscy z czasów I wojny światowej. Aby „przygotować jak najszybszy powrót na Ukrainę, przez Polskę, przebywających w Niemczech ukraińskich jeńców, zarówno »oficerów«, jak i »kozaków«” – oddelegowany został do tego kraju chorąży Petro Omelczenko. Polecono mu „objechać wszystkie obozy, gdzie takowi przebywali, by zapoznać się z ich życiem i potrzebami”, po czym „wypracować z przedstawicielami rządów: ukraińskiego, niemieckiego i polskiego – tryb, w jakim jeńcy zostaną przewiezieni na Ukrainę”¹², a także „dowiedzieć się, jakie mienie wojskowe zostało nabyte w Niemczech dla Ukrainy”. Omelczenko miał również „brać udział we wszystkich komisjach ds. zakupu dla Ukrainy mienia wojskowego, zwracając uwagę na jego jakość, i przyspieszyć wysyłkę tego mienia, za pośrednictwem

¹⁰ *Ibidem.*

¹¹ *Ibidem.*

¹² WBH CAW, SAU, I. 380.1.43 (Nakaz Sekcji nr 112, wid 14 trawnia 1920 r.).

Sekcji Spraw Wojskowych przy Ukraińskiej Misji Dyplomatycznej w Polsce, do dyspozycji Ministerstwa Wojny URL¹³.

Tym samym rozkazem Zelinśkij zobowiązał pomocnika referenta wojskowego sekcji kapitana Hudymę i porucznika Jakiwa Horszkiwskiego, by pojechali do Krakowa i Dąbia „w celu przeprowadzenia rejestracji ukraińskich żołnierzy, którzy służyli w oddziałach »Dobrararmii« [mowa o Armii Ochotniczej, skrót od ukr. *Dobrowolcza armia* – O.S., I.S.], sporządzając ich wykazy, z adnotacją o przekonaniu i konieczności zaangażowania każdego z nich do służby w Armii URL¹⁴.

Sekcja próbowała przeprowadzić pobór Ukraińców także poza granicami Polski, na przykład wśród żołnierzy internowanych w krajach nadbałtyckich. W tym celu do Estonii został oddelegowany przedstawiciel 6 Dywizji Siczowej Armii URL (jego nazwisko w rozkazie zapisane jest nieczytelnie). Po przybyciu na miejsce miał on zgrupować ukraińskich „oficerów” i „kozaków”, a następnie zorganizować ich transport do Polski. Zadania te miał wykonywać w porozumieniu z sekretarzem Ukraińskiego Komitetu Narodowego w Estonii chorążym Wasylem Onoprijenką, który już przebywał w Warszawie¹⁵.

Kolejnym bardzo ważnym zadaniem sekcji było dostarczanie Armii Czynnej URL niezbędnej broni oraz amunicji (zabiegali o to dowódcy dywizji). Aby proces ten przebiegał sprawnie, zarządzeniem Zelinśkiego została powołana przy sekcji tymczasowa komisja ds. zakupów, w której skład weszli pomocnik referenta ds. gospodarczych podpułkownik Pilenko (przewodniczący) oraz referent ds. jeńców kapitan Herasym Draczenko i porucznik Jakiw Horszkiwskij (członkowie). Komisja ta posiadała upoważnienie do podpisywania „wszystkich umów i kontraktów z wykonawcami”, które wchodziły w życie po ich zatwierdzeniu przez referenta ds. gospodarczych sekcji płk. Mychajły Bondariwskiego i naczelnika sekcji Zelinśkiego¹⁶.

Poza tym sekcja gromadziła i opracowywała wszystkie informacje zawierające treści o charakterze wojskowo-politycznym, które następnie przekazywano do Sztabu Naczelnego Atamana Wojsk URL. Znaczna część takich informacji napływała do sekcji z ukraińskich placówek dyplomatycznych i organizacji działających w różnych krajach europejskich. Z kolei sekcja

¹³ *Ibidem.*

¹⁴ *Ibidem.*

¹⁵ *Ibidem.*

¹⁶ *Ibidem.*

informowała ukraińskich dyplomatów o wspólnych działaniach polskich i ukraińskich wojsk oraz ogólnej sytuacji na froncie antybolszewickim¹⁷.

Ukraińscy dyplomaci i wojskowi pełnili także funkcję kurierów, zapewniając doręczanie poczty dyplomatycznej oraz składając wojskowemu kierownictwu URL ustne meldunki z działalności sekcji. W połowie maja 1920 r. z taką misją na Ukrainę wyjechał adiutant naczelnika sekcji porucznik Osman Dawydowycz-Mirza. W szczególności miał się on spotkać z Petlurą i ustnie przekazać mu informacje „wagi państwowej”, a także przekazać listy Zelinńskiego, adresowane do kierownictwa centralnych urzędów wojskowych i sztabów Armii URL w Winnicy. Wśród adresatów szefa sekcji byli naczelnik 6 Dywizji Siczowej płk Marko Bezruczko, przedstawiciel ukraińskiego dowództwa przy Sztacie Naczelnego Dowództwa Wojska Polskiego płk Mykoła Kapustiański oraz dowódca brygady rezerwy generał-chorąży Iwan Fedeniak-Biłynskij. Po pewnym czasie do Winnicy został oddelegowany podpułkownik Pilenko, który miał wręczyć Petlurze list od hrabiego Mychajły Tyszkiewicza i zdać mu „ustny raport” ze spraw wojskowo-ekonomicznych i gospodarczych¹⁸.

Skala działań wojennych prowadzonych przez sojuszników (Polskę i URL) przeciwko Rosji bolszewickiej latem 1920 r. oraz ich ciężki przebieg – zdobycie Kijowa, a następnie wycofanie się z miasta po przedarciu się z tyłów (zapola) armii sojuszniczych 1 Armii Konnej, zaciekle walki podczas późniejszego odwrotu – wymagały poprawy efektywności współpracy wojskowej między Armią URL i Wojskiem Polskim. W tym celu 15 lipca 1920 r. na bazie sekcji wojskowej utworzona została Ukraińska Misja Wojskowa, na czele której stanął gen. Zelinński. Podniesienie rangi placówki oznaczało także rozszerzenie jej zadań, które miały być realizowane przez dotychczasowych współpracowników. W szczególności należały do nich: nawiązywanie kontaktów z dyplomatami wojskowymi akredytowanymi w Polsce, nabywanie sprzętu wojskowego w Polsce i za granicą, informowanie polskiego społeczeństwa o walce prowadzonej przez Armię URL wspólnie z Wojskiem Polskim. Misja miała też w dalszym ciągu nadzorować proces uzupełnień dla Armii Czynnej, wykorzystując w tym celu Stację Zbiorczą Armii URL w Łańcucie¹⁹.

Skład osobowy misji został zwiększony, przy czym liczba etatów została określona w ustawie uchwalonej przez Ukraiński Gabinet Rządowy URL (dosł. Radę Ministrów Ludowych URL) i ogłoszonej w Rozkazie Misji Woj-

¹⁷ WBH CAW, SAU, I. 380.1.43 (Nakaz Sekcji nr 114, wid 15 trawnia 1920 r.).

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ M. Kowalczyk, *Ukraińska wojskowa misja...*, s. 382–383.

skowej nr 50 z dnia 23 sierpnia 1920 r. Również tam wskazano źródło finansowania kosztów funkcjonowania misji – fundusz wojskowy rządu URL. W załącznikach do ustawy zatwierdzono skład osobowy²⁰ oraz strukturę wewnętrzną misji – w jej skład wchodziły cztery wydziały: organizacji i wyszkolenia wojska, informacyjny, oświaty narodowej i organizacji jeńców, gospodarczy.

Współpracownikom wydziału I (organizacji i wyszkolenia wojskowego) powierzono zorganizowanie procesu uzupełnień armii URL – w szczególności zapewnienie kompletowania jej oddziałów i formacji, zarówno na terenie Polski, jak i poza jej granicami. Poza tym wydział miał zadbać o opracowanie siatki etatów dla nowych, dopiero tworzonych pododdziałów zgodnie z dyrektywami Sztabu Generalnego Armii URL, zapewnić im „regulaminy, podręczniki i mapy”, nawiązać i utrzymywać stały kontakt z organizacjami i wydziałami operacyjnymi Sztabu Generalnego Armii Polskiej.

Do zadań wydziału II (informacyjnego) należało utrzymywanie stałych kontaktów z misjami zagranicznymi i wydziałem informacyjnym Sztabu Generalnego Armii Polskiej. Jego współpracownicy mieli gromadzić wszystkie informacje o charakterze wojskowym i politycznym, przygotowywać na ich podstawie opracowania analityczne dla najwyższych struktur wojskowych i politycznych URL. W zakres kompetencji tego wydziału wchodziło również rejestrowanie wszystkich osób przybywających do misji, śledzenie „życia politycznego czynników Ukraińskich za granicą”, dokonywanie przeglądu prasy i przygotowywanie na tej podstawie serwisów prasowych oraz rejestracja ochotników chcących wstąpić w szeregi Armii URL.

²⁰ WBH CAW, SAU, I. 380.1.44 (Nakaz Ukrainśkoji Wijśkowoji Misiji w Reczi Pospolytoji Polśkoji nr 50, wid 23 serpnia 1920 r. za pidpysom naczalnyka kancelariji sotnika J. Osećkocho). Skład Misji wojskowej: generał-porucznik W. Zelinśkyj (szef), porucznik Anatolij Owsijewśkyj (buławny oficer do zadań), porucznik Osman Dawydowycz-Mirza (adiutant), podpułkownik sztabu generalnego Maksym Didkowśkyj (referent, naczelnik wydziału I), chorąży Fieodosij Szpaczynśkyj (starszy oficer do zadań), kapitan W. Stryżak (referent, naczelnik wydziału II), porucznik Jakiw Horszkiwśkyj (pomocnik referenta), chorąży Pawło Kotowycz (oficer do zadań), kapitan Herasym Draczenko (referent, naczelnik wydziału III), pułkownik Mychajło Bondariwśkyj (referent, naczelnik wydziału IV), chorąży Patorżynśkyj (pomocnik referenta), kapitan Petro Kaszczenko (skarbnik), chorąży Ilko Czudnenko (oficer do zadań), lekarz E. Merkowśkyj, kapitan Jurij Osećkyj (naczelnik kancelarii misji), chorąży Andrij Bułhakiw (komendant), urzędnik Antonowicz (tłumacz z polskiego), Sawinśkyj (tłumacz z francuskiego i angielskiego), urzędnik Cymbaluk (referent prowadzący), Meszczeriak (kurier), Baczynśka, Awrus, Zacharjewycz, Dobroczynśka (tłumaczki z francuskiego). Ze względu na redukcję etatów ze składu osobowego misji zostali wykluczeni Mychajło Wedenśkyj (radca prawny) i chorąży Petro Omelczenko (starszy oficer do zadań). Urzędnik Walinśkyj (sekretarz misji) na własny wniosek udał się na front.

Wydział III (oświaty narodowej i organizacji jeńców) zajmował się narodowo-patriotycznym wychowaniem żołnierzy ukraińskich w obozach dla internowanych i oddziałach Armii URL tworzonych na terenach Polski. Do zadań tego wydziału należało wydawanie literatury i dostarczanie jej do rąk kierownictwa. Wydziałowi III powierzono także ewidencjonowanie wszystkich kategorii ukraińskich żołnierzy na terenie Polski (internowanych, jeńców, tymczasowo zatrzymanych). Jego współpracownikom zlecono „organizację narodową” w obozach, by przygotować przebywających w nich „na wstąpienie do wojska”. W tym celu należało pomagać w tworzeniu stowarzyszeń, wspólnot, instytucji oświatowych. Poza tym wydział zajmował się również zbieraniem informacji na temat „stanu jeńców ukraińskich w innych państwach”, dbając o ich ewentualne wykorzystanie jako uzupełnienie armii.

Szczególnie ważną funkcję pełnił wydział IV (gospodarczy) – miał on wspierać „dostarczanie Armii Ukraińskiej i wszystkim oddziałom i instytucjom na tyłach wszystkich rodzajów zaopatrzenia przez polskie władze”. Do jego zadań należało nabywanie za pośrednictwem misji handlowo-zakupowej broni i amunicji potrzebnej wojsku URL oraz prowadzenie rozliczeń materialno-finansowych z polskimi władzami wojskowymi. Współpracownicy tego wydziału zapewniali „organizację gospodarki wojskowej” i sprawowali nadzór nad jej właściwym funkcjonowaniem w nowo sformowanych oddziałach Armii URL na terenie Polski, w szczególności w Łańcucie. W celu realizacji tych zadań wydział miał utrzymywać stałe kontakty z głównym zarządem zaopatrzenia Ministerstwa Wojska URL²¹.

Należy podkreślić, że czterowydziałowa struktura była optymalna i umożliwiała misji realizowanie powierzonych jej zadań w pełnym zakresie. Dysponując wystarczającą liczbą wykwalifikowanych i zaangażowanych współpracowników, Zeliński mógł w sposób operatywny i skuteczny reagować na wszystkie wyzwania, jakie stawiał przed Armią URL niekorzystny rozwój wydarzeń na froncie. To właśnie za pośrednictwem misji intendentura Armii URL otrzymywała z polskich magazynów wojskowych broń i amunicję, która była przekazywana do poszczególnych oddziałów i formacji Armii Czynnej. W celu lepszej koordynacji tego procesu oraz proporcjonalnego rozdziału mienia wojskowego i broni pomiędzy dywizjami Ministerstwo Wojska URL w sierpniu 1920 r. postanowiło zmienić ten tryb i powierzyć rozdział zasobów własnemu głównemu zarządowi zaopatrzenia. Inicjatorem tej zmiany był naczelnik wspomnianego zarządu płk Mychajło

²¹ WBH CAW, SAU, I. 380.1.44 (Nakaz Sekcji nr 50, wid 23 sierpnia 1920 r.).

Rusijanow. Od tej pory swoje wnioski dowódcy dywizji mieli kierować do misji za pośrednictwem Głównego Zarządu Zaopatrzenia Ministerstwa Wojska, a same dostawy amunicji wojskowej były już przekazywane do magazynów tej struktury²².

Pomimo tak wielkiej ilości pracy wykonywanej przez misję jednym z jej priorytetów pozostawało zawsze udzielanie pomocy rannym i inwalidom Armii URL, którzy odznaczyli się w walkach z bolszewikami. Najlepszym przykładem tego było wsparcie udzielone porucznik Chrystynie Suszko – lekarce wojskowej 46 kurenia 6 Dywizji Siczowej Armii URL; do Warszawy została ona przewieziona ciężko ranna²³. Pragnąc udzielić jej odpowiedniego wsparcia podczas leczenia w jednym z warszawskich szpitali wojskowych, Zelinśkyj skierował raport (nr 458 z dnia 10 sierpnia 1920 r.) do Naczelnego Atamana Petlury, w którym prosił o przyznanie jej pomocy finansowej na leczenie po operacji. Petlura przychylił się do tej prośby i zatwierdził przeznaczenie na ten cel 35 tys. marek polskich²⁴.

Był to czas, kiedy sytuacja na froncie polsko-bolszewickim zaczęła się zmieniać na korzyść Polski i URL, dzięki czemu strona polska zyskała możliwość zwiększenia pomocy wojskowo-technicznej dla swojego sojusznika. 24 sierpnia 1920 r. do Warszawy przybył naczelnik wydziału drogowo-technicznego Sztabu Generalnego Armii URL kpt. Sażyn, upoważniony do odebrania mobilnego warsztatu (do dokonywania napraw sprzętu wojskowego, w szczególności pociągów pancernych). W pierwszej połowie sierpnia 1920 r. w Warszawie przebywał inżynier wojskowy płk Wynohradow, który później wyjechał do 6 Armii Polskiej²⁵. Koszty pobytu obu oficerów w polskiej stolicy pokryte zostały ze środków misji w postaci wypłacanych im diet.

Diety otrzymywali też wszyscy kurierzy wojskowi przybywający do Warszawy. Misja opłacała także pobyt w stolicy wojskowych innych kategorii, w szczególności tych, którzy mieli zasilić skład osobowy kolumny samochodowej 6 kurenia technicznego, formowanego w Warszawie. W tym celu pod koniec sierpnia 1920 r. do misji zgłosiło się ośmiu wojskowych specjalistów

²² *Ibidem*, (Nakaz Sekcji nr 52, wid 24 sierpnia 1920 r.).

²³ Dokładniej na ten temat zob.: I. Sribniak, *Nepokazna zvytiaha (kilka epizodów z życia porucznika Armiji UNR, lekarza Chrystyny Skaczkiwśkoji-Suszko, 1919–1925 rr.)*, „Nasze Żyttia” 2018, nr 75, cz. 1 (siczeń), s. 13–16.

²⁴ WBH CAW, SAU, I. 380.1.44 (Nakaz Sekcji nr 52, wid 24 sierpnia 1920 r.).

²⁵ *Ibidem*.

Armii URL²⁶. Po kolejnych kilku dniach z Łańcuta do Warszawy w tym samym celu przybyły jeszcze cztery osoby²⁷. 19 września z Łańcuta do misji przybył chorąży Łoszczyński – by odebrać motocykl na potrzeby Stanicy Zbiorczej Armii URL²⁸.

22 września 1920 r. Zeliński udał się do Ukraińskiej Stanicy Zbiorczej w Łańcutie, a dalej do Lwowa i Sztabu Naczelnego Atamana Petlury. Podczas jego nieobecności obowiązki szefa misji pełnił naczelnik wydziału IV płk Mychajło Bondariwskyj. Wyjazd Zelińskiego w żaden sposób nie odbił się na funkcjonowaniu placówki – nadal przyjmowała ona i delegowała znaczną liczbę „oficerów” (*starszyn*), którzy przybywali do Warszawy w celu wykonania różnego rodzaju zadań służbowych. Byli wśród nich dowódca 1 sotni Szkoły Junackiej Armii URL w Kamieńcu porucznik Arkadij Walijśkyj, który przybył w celu zapoznania się z procesem kształcenia w polskich szkołach wojskowych; urzędnik Zarządu Artylerii Ministerstwa Wojska URL pułkownik Wołodymyr Zajkiwskyj („w sprawie asygnowania środków przez polskie Ministerstwo Wojska”); naczelnik Sztabu Generalnego Armii URL generał-chorąży Wołodymyr Sinkler, pułkownik Juszczenko czy podpułkownik Ołeksandr Nizijenko²⁹.

W tym czasie do polskiej stolicy prawie codziennie przybywali upoważnieni oficerowie i urzędnicy wojskowi – przede wszystkim w sprawach związanych z realizacją wniosków oddziałów i formacji Armii URL oraz po odbiór amunicji. Między innymi od 25 września w polskiej stolicy przebywali księgowy Wojskowego Urzędu Sanitarnego przy Głównym Zarządzie Zaopatrzenia Iwan Kalinowśkyj oraz naczelnik Wydziału Budżetowo-Rachunkowego przy Głównym Urzędzie Zaopatrzenia Ministerstwa Wojska URL starszy administrator P. Hordowśkyj³⁰. 27 września do Warszawy, w celu odebrania „mienia artyleryjskiego”, przybył oficer do zadań Zarządu Armatniego przy Głównym Urzędzie Zaopatrzenia kapitan Holikow, a następnego dnia – naczelnik łączności Sztabu Głównego Dowództwa Wojsk URL porucznik Dmytro Orich, oficer do zadań Głównego Urzędu Zaopatrzenia

²⁶ WBH CAW, SAU, I. 380.1.44 (Nakaz Sekcji nr 92, wid 18 weresnia 1920 r.).

²⁷ *Ibidem*, (Nakaz Sekcji nr 113, wid 30 weresnia 1920 r., pidpysanyj t.w.o. naczalnyka misiji połkownykom M. Bondariwśkym).

²⁸ *Ibidem*, (Nakaz Sekcji nr 101, wid 25 weresnia 1920 r.).

²⁹ *Ibidem*, (Nakaz Sekcji nr 92, wid 18 weresnia 1920 r., pidpysanyj naczalnykom misiji henerał-porucznykom W. Zelińskym; Nakaz Sekcji nr 101, wid 25 weresnia 1920 r., pidpysanyj t.w.o. naczalnyka misiji połkownykom M. Bondariwśkym).

³⁰ WBH CAW, SAU, I. 380.1.44 (Nakaz Sekcji nr 101, wid 25 weresnia 1920 r.).

porucznik Holian i urzędnik Lewučkyj. 30 września do misji „po medykamenty” przybył starszy referent prowadzący Wojskowego Zarządu Sanitarnego Ministerstwa Wojny URL Dmytro Hołowko³¹.

Misja w dalszym ciągu sprawowała również opiekę nad inwalidami wojennymi, przyjmując m.in. porucznika Czechowskiego i chorążego Halczuka, którzy przyjechali do Warszawy po protezy; pomagając zastępcy dowódcy 6 Brygady Rezerwy Armii URL pułkownikowi Serhijowi Wasyliewowi, przebywającemu na leczeniu ambulatoryjnym w Warszawie; oficerowi 2 Pułku Konnego im. Maksyma Zalizniaka Romanczence, który przybył do Warszawy na polecenie Petlury w celu rozpoczęcia leczenia w jednym z warszawskich szpitali wojskowych. Z pomocy misji korzystało także 15 inwalidów wojennych Armii URL, którzy zostali tymczasowo przeniesieni z Łańcuta do Warszawy w oczekiwaniu na ostateczną decyzję w sprawie ich dalszego losu – zapewniono im tu wyżywienie i wypłacano diety³².

1 października Zeliński powrócił z delegacji do Warszawy. Przed nim i kierowaną przez niego placówką stały kolejne zadania – przede wszystkim zapewnienie ochrony państwowych dokumentów URL podczas ich ekspedycji (w tym celu powołano grupę oficerów i kozaków ze Stanicy Zbiorczej)³³. Jednym ze świadectw sukcesów w pracy misji stało się podziękowanie dowódcy Armii Czynnej URL Mychajły Omelianowycza-Pawlenki za wysłaną wcześniej partię broni dla korpusu podoficerskiego i znaczki do czapek wojskowych – przekazane w formie telegramu do Zelińskiego³⁴.

Ogólnie październik roku 1920 był dla misji bardzo intensywny, co było związane przede wszystkim ze znaczącymi wydarzeniami politycznymi – podpisaniem 12 października umowy między Polską i Rosją bolszewicką o preliminaryjnym pokoju i rozejmie. W związku z tym Stanica Zbiorcza uległa faktycznej likwidacji, a wszyscy przebywający tam żołnierze musieli wyjechać do swoich jednostek frontowych. W celu zabezpieczenia tego wyjazdu 7 października do stancy udął się kapitan Drachenko³⁵.

Armia URL przygotowywała się do kontynuacji działań bojowych przeciwko bolszewikom. Strona polska – chociaż zgodziła się na wstrzymanie

³¹ WBH CAW, SAU, I. 380.1.44 (Nakaz Sekcji nr 113, wid 30 weresnia 1920 r.).

³² WBH CAW, SAU, I. 380.1.44 (Nakaz Sekcji nr 107, wid 27 weresnia 1920 r.).

³³ WBH CAW, SAU, I. 380.1.44 (Nakaz Sekcji nr 115, wid 1 żowtnia 1920 r., pidpysanyj naczalnykom misiji henerał-porucznykom W. Zelińskym).

³⁴ WBH CAW, SAU, I. 380.1.44 (Nakaz Sekcji nr 117, wid 2 żowtnia 1920 r.).

³⁵ WBH CAW, SAU, I. 380.1.44 (Nakaz Sekcji nr 125, wid 7 żowtnia 1920 r.).

bezpośrednich operacji wojennych – nadal udzielała wszechstronnej pomocy swojemu sojusznikowi. W tym czasie dzięki pośrednictwu misji do Armii Czynnej napływało wszystko, co konieczne – od broni palnej po amunicję armatnią, od produktów spożywczych po odzież³⁶. Później do Warszawy nadal przybywali liczni wysłannicy różnych jednostek i formacji Armii URL, by odbierać i nadzorować konwoje wojskowe dla jednostek frontowych. Wśród nich byli naczelnik Wydziału Farmakologicznego Wojskowego Zarządu Sanitarnego Ministerstwa Wojska URL kapitan Lutyj-Lutczenko, inżynier 2 Wołyńskiej Dywizji kapitan Paweł Panczenko, oficer do zadań przy Zarządzie Armatnim Ministerstwa Wojny URL kapitan Hołykiw, urzędnik wspomnianego Zarządu Armatniego pułkownik Wołodymyr Zajkiwskyj i naczelnik Wydziału Budżetowego Głównego Zarządu Zaopatrzenia starszy administrator Hordowskyj³⁷.

Przyjazd do Warszawy sekretarza Misji Wojskowej URL w Belgii kapitana Mykoły Didunyka, a także wyjątkowo ważne informacje o charakterze wojskowo-politycznym, jakie udało się zgromadzić, skłoniły Zelinśkiego do delegowania 10 października kapitana Jurija Oseckiego do Sztabu Naczelnego Atamana³⁸. Tego samego dnia naczelnik wydziału I Misji Sztabu Generalnego podpułkownik Maksym Didkowskyj udał się na polecenie Szefa Gabinetu Rządowego URL w delegację służbową do Rygi, by wziąć udział w konferencji państw bałtyckich³⁹.

Na krótko przed decydującymi dla Armii URL wydarzeniami misja kontynuowała wypłacanie diet żołnierzom, którzy wracali po leczeniu w polskich szpitalach wojskowych i oczekiwali na wyjazd do Armii Czynnej – kapitanowi Kocarowi, chorążym Szylikowi i Jastrembskiemu. Porucznik Mytrofan Szwydun przybył na leczenie specjalistyczne do Warszawy, gdzie zatroszczono się, by został umieszczony w jednym ze szpitali wojskowych, i wypłacano mu diety. W połowie października do misji została delegowana także wspomniana lekarka 46 kurenia strzeleckiego 6 Dywizji Siczowej Chrystyna Suszko, która nadal przebywała na leczeniu w Warszawie i wymagała stałej

³⁶ Więcej na ten temat zob.: I. Sribniak, *Wijśkowa spiwpracia UNR ta Polśkoji Respubliki u druhij połowyni 1919–1920 r.: orhanizacijno-mobilizacijnyj aspekt* [w:] *Polśko-ukrajinska wijśkowa spiwpracia protiahom istoriji. Materialy konferenciji*, red. O. Alfiorow, Kyjiw 2018, s. 174–175.

³⁷ WBH CAW, SAU, I. 380.1.44 (Nakaz Sekcji nr 122, wid 5 żowtnia 1920 r.; Nakaz Sekcji nr 129, wid 9 żowtnia 1920 r.; Nakaz Sekcji nr 131, wid 11 żowtnia 1920 r.).

³⁸ *Ibidem*, (Nakaz Sekcji nr 129, wid 9 żowtnia 1920 r.; Nakaz Sekcji nr 131, wid 11 żowtnia 1920 r.).

³⁹ *Ibidem*, (Nakaz Sekcji nr 135, wid 13 żowtnia 1920 r.).

opieki – zajmowała się tym dołączona do misji siostra miłosierdzia Elwira Porochniak⁴⁰.

W tym czasie nie zmniejszyła się także liczba kurierów wysyłanych do Warszawy – w drugiej połowie października do misji zgłosili się naczelnik wydziału zagranicznego Zarządu Głównego Sztabu Generalnego kpt. Petro Kryżaniwśkyj, buławny oficer do zadań 3 generała-kwatermistrza Sztabu Generalnego Armii URL kpt. Petro Łucki oraz oficer Zarządu Wojsk Technicznych Armii Czynnej kpt. Tetiatnyk. Naczelnik Bazowego Magazynu Inżynieryjnego w Kamieńcu kpt. Pożar przybył do stolicy wraz z kilkoma podkomendnymi w celu odebrania majątku technicznego. W tej samej sprawie przebywał tam także młodszy oficer pociągu pancernego „Czornomorec” por. Kisiliw – odbiór mienia dla pierwszej połowy załogi Floty Armii URL⁴¹.

W ciągu kolejnych dziesięciu dni do stolicy Polski przybyli oficer sztabowy do zadań Głównego Zarządu Zaopatrzenia podpułkownik Musij Jaszczenko, kapitan Zarządu Armatniego Iwan Suchoćkyj, inżynier Głównego Zarządu Technicznego porucznik Wenke i chorąży Jakiw Pławycz⁴². Poza tym misja przez jakiś czas wypłacała diety dwóm oficerom z „Brygady Normandzkiej”⁴³ – pułkownikowi Hudykowi i majorowi Biurhbomowi⁴⁴ – którzy prowadzili negocjacje w sprawie ewentualnego włączenia żołnierzy tej formacji do udziału w działaniach wojennych przeciwko Rosji bolszewickiej.

Przeanalizowane w artykule dokumenty dowodzą, że Ukraińska Misja Wojskowa przez cały okres swojego istnienia wykonała ogromną pracę, która polegała przede wszystkim na zabezpieczeniu procesu uzupełniania szeregów Armii URL. W tym celu w siedzibie Stanicy Zbiorczej Armii URL w Łańcucie organizowano szkolenia dla rekrutów – w większości żołnierzy innych formacji narodowych – przed wysłaniem ich do oddziałów frontowych. Ważną składową tego procesu było również wychowanie narodowo-patriotyczne tej kategorii ukraińskich żołnierzy, realizowane przez utworzone w stancyi centra kulturalno-oświatowe z wykorzystaniem m.in. wydawanego przez misję czasopisma „Syn Ukrainy”.

⁴⁰ *Ibidem*, (Nakaz Sekcji nr 125, wid 7 żowtnia 1920 r.; Nakaz Sekcji nr 135, wid 13 żowtnia 1920 r.; Nakaz Sekcji nr 145, wid 20 żowtnia 1920 r.).

⁴¹ *Ibidem*, (Nakaz Sekcji nr 133, wid 13 żowtnia 1920 r.; Nakaz Sekcji nr 137, wid 15 żowtnia 1920 r.; Nakaz Sekcji nr 143, wid 19 żowtnia 1920 r.; Nakaz Sekcji nr 149, wid 23 żowtnia 1920 r.).

⁴² *Ibidem*, (Nakaz Sekcji nr 137, wid 15 żowtnia 1920 r.; Nakaz Sekcji nr 143, wid 19 żowtnia 1920 r.; Nakaz Sekcji nr 149, wid 23 żowtnia 1920 r.).

⁴³ Dokładniej na ten temat zob.: M. Krotofil, *Projekt formuwannia Normanskoj bryhady w Armiji URL*, tłum. z języka polskiego A. Rukkas, „Wijśkowo-istorycznyj almanach” 2007, nr 1, s. 38–40.

⁴⁴ WBH CAW, SAU, I. 380.1.44 (Nakaz Sekcji nr 135, wid 13 żowtnia 1920 r.).

Jednocześnie członkowie misji dokładali wszelkich starań, by uruchomić dostawę broni dla Armii Czynnej, przeprowadzając w tym celu negocjacje z przedstawicielami rządów krajów europejskich i kręgów biznesowych (ponieważ rząd URL właściwie nie dysponował żadnymi funduszami, ostatecznie nie udało się zorganizować zakupu znaczących partii mienia wojskowego). Przedmiotem szczególnej troski misji stało się utworzenie w Warszawie kolumny samochodowej, która miała zasilić zasoby bojowe Armii Czynnej. Staraniem misji skompletowano kierowców i sprzęt dla kolumny samochodowej, która była na jej utrzymaniu. Poza tym misja opiekowała się wszystkimi kurierami wojskowymi, którzy przybyli do polskiej stolicy w sprawach służbowych – byli oni objęci tymczasową pomocą finansową i otrzymywali diety na cały okres swojej podróży służbowej.

Działalność Ukraińskiej Misji Wojskowej była jednym z najlepszych przykładów polsko-ukraińskiej kooperacji polityczno-wojskowej w latach 1920–1930, stając się wzorem współpracy obu krajów w obliczu śmiertelnego zagrożenia ze strony Rosji bolszewickiej. Przez cały czas swojego istnienia misja stanowiła centralne ogniwo łączące resorty wojskowe i siły zbrojne obu państw, przyczyniając się – szczególnie w początkowym okresie swojej działalności jako sekcja wojskowa – do kształtowania u części polskiej generalicji i wyższego korpusu oficerskiego pozytywnego stosunku do Armii URL i jej potencjału bojowego.

Ważne było także to, że po zakończeniu fazy aktywnej walki z bolszewizmem misja kontynuowała swoją działalność jako Ukraińska Wojskowa Komisja Likwidacyjna (później: Ukraińska Komisja Likwidacyjna do spraw jeńców i internowanych w Rzeczypospolitej Polskiej), zajmując się rozmieszczeniem internowanej Armii URL w obozach i organizacją pobytu jej żołnierzy w roku 1921. W ten sposób misja wypełniła swoje najważniejsze zadanie – godne reprezentowanie wojska URL w Polsce i konsekwentną obronę jego interesów.